

просто объективно данным. Научное познание суть специфический динамический процесс объективирования действительности, в котором преодолевается разделение исследуемого предмета и символа, в котором предмет находит свое выражение. При этом сам исследуемый предмет становится конструкцией духа, а следовательно, должен каждый раз воспроизводиться заново и в этом – залог его все более полного раскрытия.

Библиографические ссылки

1. Кассирер Э. Избранное: Индивид и космос [Текст] / Э. Кассирер. – М.; СПб. : Университетская книга, 2000. – 654 с.
2. Кассирер Э. Избранное. Опыт о человеке [Текст] / Э. Кассирер. – М. : Гардарика, 1998. – 780 с.
3. Кассирер Э. Познание и действительность. Понятие субстанции и понятие функции [Текст] / Э. Кассирер. – М. : ИТДК «Гнозис», 2006. – 400 с.
4. Кассирер Э. Философия символических форм : в 3 т. [Текст] / Э. Кассирер. – М.; СПб. : Университетская книга, 2002. – Т. 1. Язык. – 272 с.
5. Кассирер Э. Философия символических форм : в 3 т. [Текст] / Э. Кассирер. – М.; СПб. : Университетская книга, 2002. – Т. 3: Феноменология познания. – 398 с.
6. Соболева М. Е. Философия символических форм Э. Кассирера. Генезис. Основные понятия. Контекст [Текст] / М. Е. Соболева. – СПб. : Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2001. – 152 с.
7. Соболева М. Е. Философия как «критика языка» в Германии [Текст] / М. Е. Соболева. – СПб. : Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2005. – 412 с.

Надійшла до редколегії 26.01.11

УДК 130.32

Т. С. Павлова

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ВІДНОСИНИ ВЛАСНОСТІ У ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИХ ПОГЛЯДАХ ГЕГЕЛЯ

Розглянуто проблеми власності і правових відносин, що з нею пов'язані, у філософії Гегеля. Особливу увагу приділено філософському змісту власності та її значенню.

Ключові слова: власність, правовідносини, абстрактне право, дух.

Рассмотрены проблемы собственности и правовых отношений, которые с ней связаны, в философии Гегеля. Особое внимание уделено философскому содержанию собственности и ее значению.

Ключевые слова: собственность, правоотношения, абстрактное право, дух.

Problems of the property and legal relations which are connected in philosophy Hehel are considered. The special attention is allocated to the philosophical maintenance of the property and its value.

Keywords: the property, legal relations, the abstract right, spirit.

Відносини власності виступають певним каталізатором зрілості і сталості суспільних відносин. Саме через них виникає більшість суспільних конфліктів, саме через їх досконалість можна говорити про ту чи іншу ступінь розвитку громадянського суспільства і правової держави. Тому вирішення проблемних питань власності та її правового врегулювання завжди є актуальними. У філософії Гегеля власність і відносини, що з нею пов'язані, виступають відправною точкою розвитку права, оскільки лише та людина, що має власність і визнає

право власності як своє, так і інших може бути особою, тобто суб'єктом права, та може вступати у правовідносини.

Проблемами власності у філософії Гегеля займалися такі фахівці як В. Нерсесянц, О. Борзова, В. Короткіх, Д. Лукач та ін., але питання власності цікавили зазначених дослідників лише у контексті історичного часу, в якому жив і творив філософ, і політичної складової його вчення. Але ж у комплексній філософії Гегеля власність займає набагато більше значення, вона фактично є початком величавої ходи права у своєму складному процесі розвитку. З усвідомлення свободи і визнання приватної власності на думку Гегеля фактично і розпочинається цей розвиток. Саме питанням власності як правовим підставам і призначена дана стаття.

Практично кожний філософ, який намагається створити вчення про право, задається питанням про його підстави, це дає можливість побачити основи філософсько-правової рефлексії мислителя. Однією з таких підстав, з якої фактично і починається рух, розвиток права у Гегеля виступає власність у широкому філософському її розумінні.

Володіння виступає взагалі як здатність, властивість людини, вона володіє розумом, свідомістю, свободою, власністю, талантами та ін. Володіння взагалі відкриває двері людини до прав і обов'язків. Особисті права особи, власність її духу не є предметом розгляду філософа, пояснює він це тим, що предметом розгляду власності в абстрактному праві є те, що може бути відділене від особи, як дещо зовнішнє стосовно неї. Він зазначає, що в абстрактному праві вміння, науки і таке інше приймаються лише у залежності від юридичного володіння ними; володіння тілом і духом, яке досягається освітою, заняттями, звичками і таке інше і являє собою внутрішню власність духу, тут розглядатися не будуть [6, с. 102–103].

Особа у володінні власністю проявляє себе як розум. На думку Е. Вейля, не потреба є джерелом власності; це ствердження індивідуальності, акт волі, який до такого ступеня створює особистість, що моє тіло є моїм лише у тій мірі, у якій я ним оволодіваю (хоча для іншого я завжди постаю в образі свого тіла). А з іншого боку, ніщо з того, що може бути індивідуалізоване, не уникає такого оволодіння, ніщо не вислизає від права, яким я володію, щоб користуватися ним так, як я його розумію, ніяка межа не може бути приписана праву власності на цьому рівні абстрактного права з причини відсутності обмеження з боку вищої позитивності [3, с. 64].

Свобода на рівні абстрактного права постає як свобода мати щось у своїй власності, але у тому чи стала особа власником чи ні є багато випадкового. Свобода розуміється тому не як дещо внутрішнє, а лише як її зовнішній прояв, прояв у власності. Для індивіда в абстрактному праві бути власником чогось, на що поширюється його воля, значить мати свободу.

Суб'єктом права особа може бути лише тоді, коли вона стає власником у зазначеному вище широкому, філософському значенні цього слова. Філософ наголошує, що особи взагалі володіють один для одного наявним буттям лише як власники [6, с. 99]. Відносини власності являють собою відносини щодо втілення волі у речах, цим відносинам мислитель приділяє достатньо велику увагу. У своїй роботі «Історичні етюди» Гегель розглядає значення проблеми власності для права, у ній він зазначає, що у державах нового часу забезпечення власності – це вісь, навколо якої обертається все законодавство і з якою так чи інакше співвідносяться переважно права громадян [4, с. 230]. Людина має свободу волі, свободу духу, вона реалізує цю свободу у зовні, за допомогою речей у світі. Вона їх привласнює, а потім використовує, це все регулюється правом власності. Річ сама по собі не має ніяких прав, суб'єктом права може бути лише особа, а річ слугує способом вираження волі власника.

Мислитель провів розподіл на власність, що є зовнішньою стосовно людини, і на набутки, що є невіддільними від особи і які можуть бути предметом правочину, лише якщо будуть об'єктивовані, тобто виражені і відділені від особи, стануть не її сутністю, а її власністю. Це спроба відокремити об'єктивовану власність від не-об'єктивованої. Сучасним прикладом важливості такого відокремлення може бути

інтелектуальна власність. Якщо інтелектуальні і творчі здобутки особи залишаться надбанням лише її свідомості, то вони будуть власністю її духу і не будуть стосуватися правового регулювання, а якщо така власність буде об'єктивована у зовнішньому світі – надрукована, намальована, сказана та інше – вона стає об'єктивованою інтелектуальною власністю і захищається юридично. Гегеля у контексті абстрактного права цікавить лише об'єктивована власність.

Над своєю річчю власник встановлює верховенство своєї волі, вона стає приватною власністю. Те, що річ має власника, стає основною її правовою характеристикою. Існування приватної власності є розумним. Річ може бути відчужена за волею її власника, оскільки вона є зовнішньою стосовно нього. Взагалі власник може здійснювати з приватною власністю все, що буде завгодно його волі, за умови, що така реалізація цього права не порушує прав інших осіб. У зв'язку з цим доля речі є взагалі випадковою. Але важливим моментом є те, що розпоряджатися річчю може тільки власник, тому що речі, якими особа володіє, є продовженням її самої, її свободи. І, звісно, таке розпорядження не повинне порушувати права і свободи інших осіб.

Власність слугує не тільки підставою набуття прав і обов'язків, а й має онтологічний, правовий характер, саме через неї, через її наявність або відсутність, одна правова свідомість виявляє існування іншої правої свідомості. І правова реальність виступає таким чином, як наявна реальність правової свідомості інших, що володіють власністю. Оскільки у філософії Гегеля право розвивається від усвідомлення суб'єктивного до об'єктивного, від одиничного до загального, то на першому рівні розвитку – абстрактному праві, суб'єктивність вперше робить спроби об'єктивації саме у власності, оскільки особа, що володіє, виступає вже не лише як суб'єктивність, але вона вже є і дещо об'єктивне, що виражається у власності. Саме у цьому і розкривається сутність власності, зміст її, на думку філософа, є у тому, щоб знімалася гола суб'єктивність особистості, а не у задоволенні потреб, як вважають деякі мислителі і сьогодні. Гегель зазначає, що лише у власності особа виступає як розум [6, с. 101]. Підкреслюючи, таким чином, її важливість у розумінні права взагалі.

На противагу спільному майну, приватна власність є способом реалізації свободи особистості, виступає як невід'ємне право особи і як розумне начало. Таке сприйняття власності сформувало негативне ставлення філософа до різного роду суспільств, де не було б приватної власності, тому філософ зазначає, що уявлення про благочестиве або дружнє і навіть насильницьке братство людей, в якому існує спільність майна і ліквідовано принцип приватної власності, може легко здатися прийнятним умонастрою, який цурається розуміння природи свободи духу і права і осягнення їх в їх певних моментах [6, с. 105]. Гегель підкреслює велике значення приватної власності і не допускає існування суспільства або держави, де таке право б забезпечувалося.

Гегель наводить оригінальне розуміння рабства, воно у нього виступає не стільки як фізичний чи правовий стан особи, а, скоріше, як його психологічна установка, коли він є рабом у власній же свідомості і волі. Взагалі-то особа у розвинутому суспільстві рабом бути не може, оскільки вона є вільною, стан рабства взагалі не може бути правовим, у даному випадку право порушує не лише той, хто володіє рабом, як річчю, але і сам раб, тому що він є рабом. Право на звільнення раба міститься у самій його свободі, оскільки раб є людиною. Якщо одна особа володіє іншою, то вступають у колізію одна воля – воля рабовласника й інша воля – воля раба, саме такий вид власності не відповідає її поняттю, оскільки власність передбачає поширення волі особи на річ, мається на увазі, що сама річ волі не має, вона є лише зовнішнім носієм волі господаря. Можна допустити, що господар розглядає раба як річ, що позбавлена волі по волі господаря, але тоді людина-раб не буде відповідати поняттю людини, оскільки людина завжди у своєму понятті має свободу волі.

Не залишається поза увагою мислителя і питання майнової рівності. Він вважав, що фактична, емпірична майнова рівність є неможливою, оскільки, якщо навіть уявити собі ситуацію, що майно могло б бути поділене порівну, ця

рівність через певний час була б порушена, оскільки нагромадження майна як мінімум залежить від працьовитості, ясна річ, що вона у всіх різна. Гегель говорить, що навіть не слід намагатися встановлювати таку майнову рівність. В. Нерсисянц звертає увагу на те, що Гегель обґрунтовує формальну, правову рівність людей: люди є рівними саме як вільні особистості, рівні в однаковому праві на приватну власність, але не у розмірі володіння власністю. Вимога рівності у розподіленні майна розцінюється ним як нерозумна точка зору [10, с. 58]. Дійсно, Гегель відзначає принцип формальності права, що і сьогодні є принципово важливим і, на жаль, не всі його вірно розуміють. Мова йде про рівність у праві, а не про фактичну рівність. Завданням права є встановлення формально рівних для всіх вимог, але те, чи особа скористається своїм правом чи ні, це вже залежить від об'єктивних і суб'єктивних факторів, а не від права. Намагання порівняти всіх у їх фактичному, емпіричному володінні було б правопорушенням, і навпаки, те, що особи реально володіють різною власністю у різному об'ємі і різної вартості є здійснення їх прав. Гегель зазначає, що право є те, що залишається байдужим до особливостей [6, с. 108]. Це означає, що якісь суб'єктивні властивості, можливості громадян, що належать до особливого, не можуть і не повинні регулюватися правом, оскільки завдання права є у тому, щоб всі вони мали рівні права щодо власності, але кількість і якість власності у них буде різною. Можна ще сказати, що право стосується особи, як абстрактної особи, а не такої, що є особливою. Філософ зазначає, що твердження, начебто справедливості потребує, щоб власність кожного була рівна власності іншого, хибне, оскільки справедливості потребує лише того, щоб кожна людина мала власність [6, с. 108], або твердження, що право на відому річ є не тільки володіння, але в якості володіння відомої особи є власність, правове володіння; і володіти речами як власністю, тобто бути особою, є обов'язок [5, с. 186], наводить на думку про те, що особа зобов'язана бути власником приватної власності. Але ж ніхто не може примусити особу мати власність, і, звісно, філософ це розумів. Мається на увазі, що кожна особа має формальне право на власність, а не на фактичне володіння. А чи буде людина фактично власником чи ні, залежить від особливостей, зокрема, наприклад, чи бажає вона цього, чи здатна вона у силу своїх фізичних чи розумових здібностей управляти майном чи ні, від об'єктивних обставин та інше.

Гегель, розглядаючи питання волі щодо власності, зазначає, що визначення власності впливають з відношення волі до речей; власність є а) безпосередній вступ до володіння, оскільки воля має своє наявне буття у речі як у чомусь позитивному; б) оскільки річ є дещо негативне по відношенню до волі, остання має своє наявне буття у речі, як у чомусь, що повинно бути заперечене, – вживання, в) рефлексія волі із речі у собі – відчуження – позитивне, негативне і безкінечне судження волі про речі [6, с. 110–111]. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що правові дії власника щодо власності можуть бути такими: 1) вступ до володіння, що проявляється у набутті власником прав на власність, 2) вживання, що проявляється як реалізація права, 3) відчуження, що проявляється як позбавлення прав на власність.

Результатом вступу до володіння стає поява інформації, яка є загальнодоступною про те, що у речі є власник. Окрім того, що знання про річ як свою міститься у свідомості власника, це знання стає загальним. Справа у тому, що якщо таке знання буде і надалі міститися лише у свідомості власника, то інші просто не будуть знати, що ця річ має власника і можуть намагатися її привласнити. Володіння, таким чином, має дві сторони – внутрішню, що проявляється у знанні власника про те, що він має у власності дану річ, і зовнішню, що проявляється у повідомленні про це інших. Необхідним є також, щоб інші ще й визнали те, що річ має власника. Мислитель зазначає ті форми, за допомогою яких можна позначити, що річ має власника, наприклад це може бути позначення, формулювання, фізичний захват. Є ще одна важлива умова: вступити до володіння можна лише щодо тієї речі, яка не має власника. Такими діями особа доводить до загального відома свою волю щодо її приватної власності на річ, вона ніби-то попереджає: «у речі вже є власник». Важливо позначити річ як свою для

того, щоб обмежити посягання на неї з боку інших, тому що, якщо річ є безхазною, то будь-хто може її привласнити. Важливим є визначити річ як приватну власність серед інших речей і серед тих речей, які можуть бути безхазними, необхідно це для того, щоб кожен міг визначити правовий статус речі.

Гегель встановлює підстави, чому саме право приватної власності на позначену особою річ повинне поважатися іншими. Ця повага, на його думку, виходить з тієї підстави, що це є акт свободи волі, абсолютної по своїй суті. Він зазначає, що володіння стає власністю, є законним, якщо всі інші визнають, що річ, яку особа зробила своєю, є її, рівно як і вона визнає володіння інших їх володінням. Володіння особи визнається, тому що воно – акт свободи волі, яка всередині себе самої є дещо абсолютне і в якій загальним є те, що воління інших вона теж розглядає як дещо абсолютне [7, с. 40]. Про це говорить і наступне його висловлювання щодо визнання чужого, він говорить, що те, чи буде вступ до володіння визнаний іншими, здається випадковим, інакше кажучи, довільним. Однак воно повинне бути визнаним, оскільки така природа самої справи. Визнання засноване не на взаємності. Я визнаю не тому, що і ти визнаєш, і навпаки, а природа самої справи слугує основою взаємного визнання. Я визнаю волю іншого тому, що вона сама по собі повинна бути визнана [7, с. 41]. Правова, розумна воля постає як цінна сама по собі, вона є обов'язковою для інших осіб, повинна визнаватися особою заради неї самої.

Результатом вживання речі може бути її знищення або перетворення. Завдяки вживанню речі особа реалізує свої потреби, а річ реалізує своє призначення. Представником речей є гроші, які і виражають їх цінність. До вживання речі можна віднести і її оренду або найм, у тому випадку, коли, наприклад, річ придбавалася саме для такої мети.

Результатом відчуження власності є передача власності на річ чи самої речі у власність іншій особі, або відсторонення речі як такої, що не має господаря. До тих прав, що не можуть бути відчужені, Гегель відносить свободу волі особи, релігію, мораль та інше, що становить безпосередньо особистість. Відчуженню підлягають лише ті речі, які можуть виступати як зовнішні відносно особи. Людина не може відмовитися від своєї особистості, інакше вона стане як річ, що є неприпустимим. Але людина може відчужувати результати своєї роботи, результати, що отримані у процесі фізичної чи духовної її діяльності. Філософ зазначає, що людина може відчужувати від себе свою власність, а саме те, що дійсно є власністю, тобто, з одного боку, є моє, а з іншого – володіє моментом зовнішнього наявного буття [7, с. 199].

Власності Гегель приділяє велику увагу, а сама вона виступає як філософська категорія, що містить у собі не лише значення володіння, розпорядження та відчуження речі, а й більш широке значення – володіння як здатність особи приймати відносно чогось, що належить їй, певні рішення і нести за це відповідальність. Всі інші повинні бути поінформовані прийнятим у суспільстві чином про те, що у речі є власник, і не порушувати права власності. Повага до власного права власності є у тому, що власник, якщо його права порушені, захищає власне право, а не дозволяє здійснитися свавілля. Власність є цінністю сама по собі і єдиним універсальним засобом її захисту є право. Є права особи, без яких людина втрачає свою сутність, зазвичай до таких прав відносять природні права – це право на життя, свободу, власність та інші. Гегель зауважує, що ці сутнісні права ні в якому випадку не можуть бути відчуженими від особи, наприклад неможна продати свою свободу, оскільки тоді особа втрачає власну сутність. З питань власності у гегелівській філософії, що розглядається у межах абстрактного права, розпочинається розвиток права, його рух до свого поняття.

Бібліографічні посилання

1. Алексеев С. С. Право на пороге нового тысячелетия : некоторые тенденции мирового правового развития — надежда и драма современной эпохи / С. С. Алексеев. — М. : Статут, 2000. — 256 с.

2. Борзова Е. П. Проблемы всеобщего в философии Гегеля / Е. П. Борзова. – СПб. : Изд-во Санкт-Петербург. ун-та экономики и финансов, 1992. – 142 с.
3. Вейль Э. Гегель и государство / Э. Вейль. – СПб. : Русский Миръ, Владимир Даль, 2009. – 283 с.
4. Гегель Г. В. Ф. Работы разных лет : в 2 т. / Г. В. Ф. Гегель. – М. : Мысль, 1972. – Т. 1 – 668 с.
5. Гегель Г. В. Ф. Феноменология духа. Философия истории / Георг Вильгельм Фридрих Гегель. – М. : Эксмо, 2007. – 880 с.
6. Гегель Г. В. Ф. Философия права / Г. В. Ф. Гегель. – М. : Мысль, 1990. – 524 с.
7. Гегель Г. В. Ф. Философская пропедевтика / Г. В. Ф. Гегель // Работы разных лет : в 2 т. – М. : Мысль, 1973. – Т. 2. – 630 с.
8. Коротких В. И. О новом понимании структуры системы философии Гегеля / В. И. Коротких // Вопр. филос. – 2003. – № 4. – С. 26–28.
9. Лукач Д. Молодой Гегель и проблемы капиталистического общества / Д. Лукач. – М. : Наука, 1987. – 614 с.
10. Нерсесянц В. С. Философия права Гегеля / В. С. Нерсесянц. – М. : Юрист, 1998. – 352 с.

Надійшла до редколегії 24.01.11

УДК. 316.37

В. И. Палагута

Национальная металлургическая академия Украины

ПРОБЛЕМА ВЫБОРА БАЗИСНОЙ МОДЕЛИ СУБЪЕКТИВНОСТИ ДЛЯ СОВРЕМЕННОЙ СОЦИАЛЬНОЙ ТЕОРИИ

У світлі розробки конструктивістсько-топологічної мікрорівневої соціальної теорії самоідентифікації проаналізовано базові принципи трьох сучасних моделей мовного суб'єкта.

Ключові слова: суб'єкт, суб'єктивність, полісуб'єктивність, дискурс, дискурсивні простори, мікросоціум, самовизначення суб'єкта.

В свете разработки конструктивистско-топологической микроуровневой социальной теории проанализированы базовые принципы трех современных моделей языкового субъекта.

Ключевые слова: субъект, субъективность, полисубъективность, дискурс, дискурсивные пространства, микросоциум, самоопределение субъекта.

The base principles of three contemporary models of language subject are analyzed in the light of development of constructive and topological micro level social theory of self-identification.

Keywords: subject, subjectivity, polysubjectivity, discourse, discursive spaces, micro society, self-determination of subject.

Анализ публикаций по актуальным вопросам современной философии и социальной теории, ориентированных на изучение проблемы субъективности, свидетельствует об устойчивой тенденции «возвращения» субъекта в исследовательское поле социально-гуманитарных наук, и прежде всего, в плане создания современной социальной теории¹. Подобная исследовательская установка

© Палагута В. И., 2011

¹ К наиболее интересным исследованиям по вышеуказанной проблеме, изданным в последнее время на русском языке, можно назвать следующие работы: Агамбен Дж. Грядущее сообщество / Дж. Агамбен; пер. с ит. – М. : Три квадрата, 2008. – 144 с.; Азаренко С. Сообщество тела / С. Азаренко. – М. : Академический Проект, 2007. – 239 с.; Бауман З. Индивидуализированное общество / З. Бауман; пер с англ. – М. : Логос, 2005. – 390 с.; Бауман З. Текучая современность / З. Бауман; пер с англ. – СПб. : Питер, 2008. – 240 с.; Гуревич П. Расколотасть челове-